

Santa Cristina i Lloret de Mar a l'alta edat mitjana

JOAN LLINÀS I POL

Historiador i arqueòleg. Atri Cultura i Patrimoni SLU

Quaderns de la Selva, 28 (2016)
113-129

1. Una església mil·lenària

La descoberta

El santuari de Santa Cristina està situat a l'extrem sud-oest del terme municipal de Lloret de Mar, dalt de l'esperó de 37 m d'alçada que separa les platges de Treumal i Santa Cristina. Es tracta d'un edifici d'estil barroc neoclàssic construït entre els segles XVIII en substitució d'una antiga ermita, que estava documentada des del segle XIV. Fruit de la devoció popular, és un temple de planta de creu llatina, tres capelles laterals per banda i coronat per una cúpula. El 1786 se li afegí el cambril¹.

El desembre de 2013 es van iniciar les obres d'instal·lació d'un sistema subterrani de calefacció a la nau de l'església. Un cop aixecades les dues pavimentacions del temple (l'actual i una d'immediatament anterior que va aparèixer just a sota), la supervisió arqueològica dels treballs, encarregada a Atri Cultura i Patrimoni SLU, efectuada per qui subscriu i costejada per l'Obreria de Santa Cristina, promotora de les obres, va permetre la troballa de les restes d'una construcció antiga que, en poques hores, va revelar-se com la inequívoca romanalla de l'església anterior a l'actual²

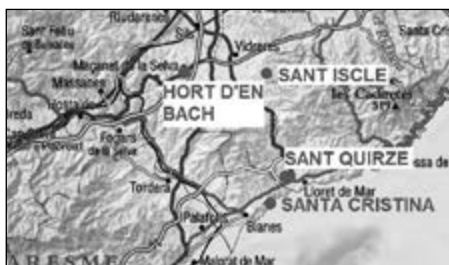

Fig. 1. Mapa de situació dels jaciments esmentats a l'article.

Fig. 2. Entorns de Santa Cristina, amb la ubicació de la zona excavada.

- 1 La història de l'ermita de Santa Cristina la trobem continguda en dues publicacions monogràfiques (PONS GURI, J.M., *El llibre de Santa Cristina de Lloret*. Lloret de Mar: Obreria de Santa Cristina, 1977; i PALAUDELMÀS, S., *Santa Cristina de Vallarnau*. Lloret de Mar: Obreria de Santa Cristina, 2013). La darrera publicació es va tancar molt poc temps abans de les troballes que analitzem en aquest article.
- 2 L'autor vol destacar l'interès, la col·laboració i la total disposició de l'Obreria, molt especialment de Salvador Palaudelmàs, aleshores obrer major, a l'hora de realitzar les tasques arqueològiques a l'ermita.

Fig. 3. Vista del conjunt de Santa Cristina, des de l'oest.

La delimitació pràcticament completa, a la part davantera i central de la nau actual, de l'estructura semicircular de l'absis del vell temple va modificar el pla inicial de les obres i es va optar per rebaixar la totalitat de la superfície de la nau, part de les capelles laterals inclosa, per prioritzar la documentació arqueològica de l'església medieval. Hi va contribuir el fet que les restes apareixien a molt poca profunditat i que —a més— anaven acompanyades de les evidències de l'existència d'un petit cementiri associat.

En poc més d'una setmana de treballs arqueològics ja s'havia completat la documentació arqueològica de l'antiga esglésiola, aterrada el segle XVIII, i de part del cementiri que hi havia al seu entorn. La planta en forma d'arc de ferradura de l'absis i la presència d'un enterrament en fossa antropomorfa remetien les restes molt més enrere del segle XIV que fins aleshores revelaven els documents com a testimoni més antic, i s'evidenciava que Santa Cristina ja existia a l'alta edat mitjana, almenys pels volts del segle X³.

3 Fins ara, l'única publicació dels treballs arqueològics, amb la descripció de les restes localitzades, la trobem a: LLINÀS, J. "La descoberta arqueològica de l'antiga ermita de Santa Cristina (Lloret de Mar, la Selva)", *XII Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. Besalú, 2014, p. 351-356.

L'església (figs. 4 a 6)

Entre 1764 i 1772, mentre es bastia el santuari actual, les majors dimensions del nou temple van permetre que l'antiga església continués en ús dins de la nova nau en construcció. No fou fins que s'acabaren les obres que l'edifici antic fou enderrocat⁴.

Aleshores, però, el desmuntatge del vell temple, petit i amb deficiències estructurals més que probables, fou quasi total. La nova església no en va aprofitar res. Les excavacions van permetre constatar com de l'antic temple se'n conservaven tan sols les darreres filades dels murs perimetrals (absis i parets laterals) directament assentades sobre el subsòl natural. En alguns sectors, especialment als murs laterals, en vàrem poder documentar tan sols petites empremtes o únicament el retall de la rasa de fonamentació. Però si en alçada la vella església era quasi inapreciable, en planta se'ns va aparèixer pràcticament completa i amb els trets inequívocs d'una construcció altmedieval.

L'edifici que va aparèixer sota la nau de Santa Cristina era una petit temple que seguia exactament la seva mateixa orientació de sud-est a nord-oest, d'una sola nau de planta rectangular capçada per un absis en planta de ferradura, amb un plec molt marcat que separava aquests dos elements.

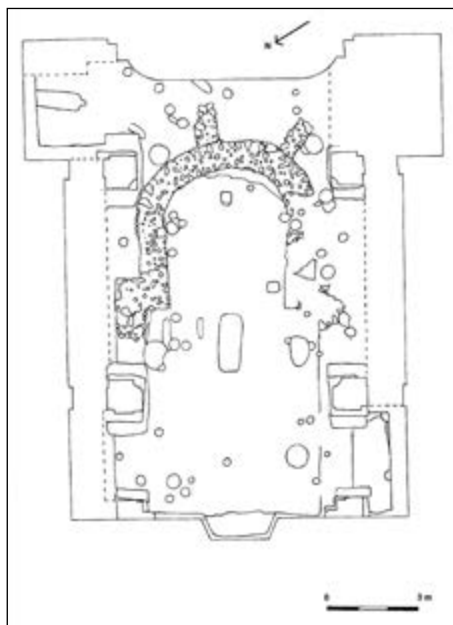

Fig. 4. Planta general de les excavacions de 2013 a l'interior de l'església de Santa Cristina.

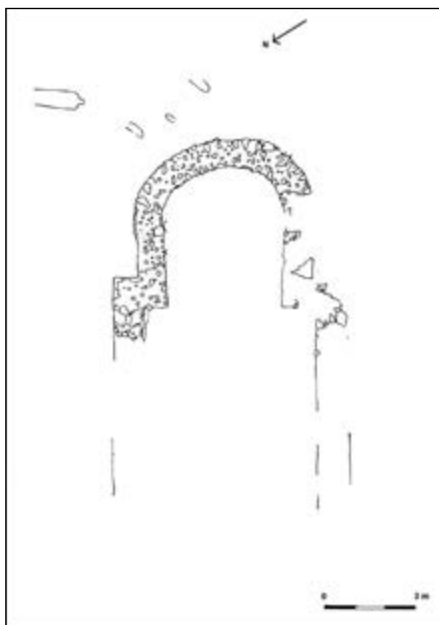

Fig. 5. Planta de l'església i la necròpolis altmedievals de Santa Cristina.

4 PALAUDELMÀS, S, *Santa Cristina...*, cit., p. 24-25.

Fig. 6. Vista general de l'església antiga de Santa Cristina, des de la capçalera.

La part més ben conservada era l'absis, fet a base de pedres de mida petita i mitjana lligades amb molt morter de calç. Conservava entre 2 i 3 filades al costat nord, una sola filada al costat est i havia desaparegut a l'extrem sud. Tot i així, se'n va poder reconstruir la planta sencera, que ens dibuixava un absis orientat al sud-est, que és just on surt el sol sobre el mar el mes de desembre, moment en què, per feliç coincidència, nosaltres hi estàvem treballant. La paret de l'absis tenia un gruix que rondava els 90 cm i una longitud, des de l'extrem sud-est fins als plecs que l'unien amb els murs laterals de la nau, de 470 cm. La forma de ferradura que dibuixava feia que la seva amplada interior màxima no es trobés en el punt d'unió amb la nau, on deixava una llum de 380 cm, sinó 280 cm més al sud-est, on el presbiteri assolia una amplada màxima de 410 cm. Per la part externa se li lliuraven dos contraforts de sosteniment, construïts amb posterioritat.

Dels tres murs perimetrals de la nau, no es va poder documentar cap traça del del fons, al NW, tot i que vam considerar factible que es trobés al mateix indret que el mur del santuari actual, on hi ha l'entrada principal al temple. Pel que fa als murs laterals de la nau de l'església antiga, en vam poder documentar parcialment el del costat nord-est, mentre que del del costat sud-oest tan sols en romania alguna empremta escadussera i el testimoni del retall de la seva rasa de fonamentació en la roca natural. Eren uns pocs testimonis, però tanmateix sufi-

cients per dibuixar-nos clarament una nau rectangular d'uns 9 metres de llargada per 7'70 metres d'amplada, gruix dels murs inclosos.

L'espai interior d'aquest temple no contenia, tanmateix, cap resta remarcable, llevat de tres enterraments (enterraments 5, 6 i 7) i diversos forats de pal. La roca mare apareixia retallada de forma considerablement planera i a una cota molt elevada, quasi directament sota el paviment del segle XIX, sense cap rastre ni de pavimentació, ni de l'altar, ni de cap altre element. Així doncs, més enllà de la forma i les dimensions d'aquesta església primigènica (que no és pas poca informació si tenim en compte que no se'n sabia ben res fins aleshores), i d'atribuir-li una més que probable cronologia altmedieval, la intervenció arqueològica no va permetre efectuar-ne cap altra precisió.

La necròpolis

L'excavació també va permetre documentar un total de set enterraments. Quatre (enterraments 1 a 4, fig. 7) es van localitzar a l'exterior del temple primitiu, no massa lluny de la capçalera, i estaven orientats oest-est, mentre que els altres tres (enterraments 5 a 7) es trobaven a l'interior de l'edifici i estaven disposats seguint l'orientació dels murs laterals de la nau (és a dir, NW-SE).

L'enterrament 1 (figs. 8 i 9), situat a l'extrem est de l'església moderna, era potser el més rellevant, ja que es tractava d'una fossa de forma clarament antropomorfa. De 170 cm de llargada (encaix per al cap inclòs), tenia una amplada d'entre 45 cm

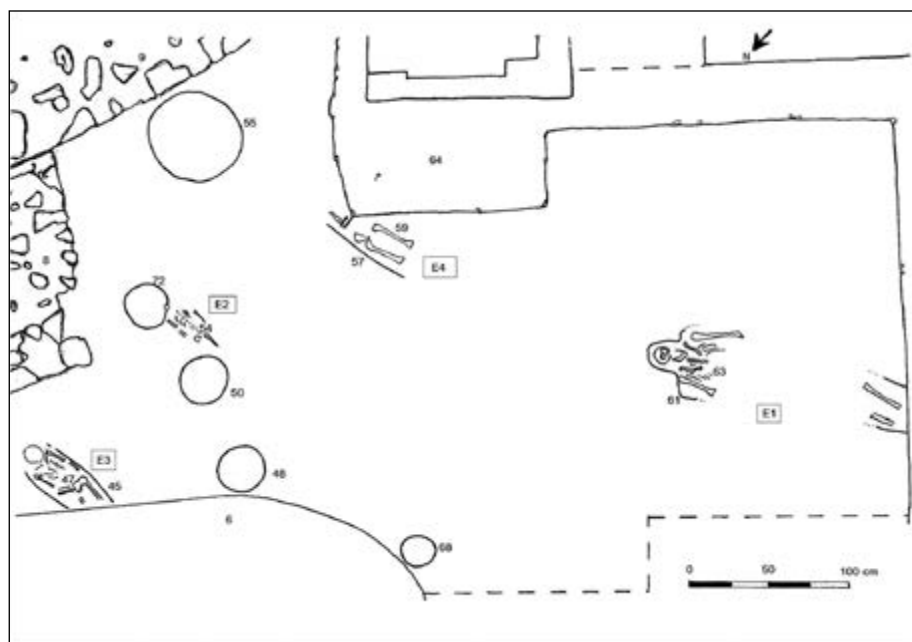

Fig. 7. Planta de la necròpolis altmedieval de Santa Cristina.

Fig. 8. Fossa antropomorfa de l'enterrament 1.

Fig. 9. Detall de l'enterrament 1.

Fig. 10. Enterrament 2.

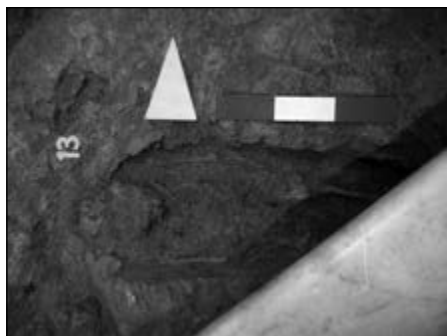

Fig. 11. Enterrament 3.

(zona de les espatlles) i 28 cm (zona dels peus). En el seu interior hi va aparèixer un esquelet pertanyent a un adult, malmès a la part central, però amb el crani, la part superior del tòrax i part de les extremitats inferiors encara en bon estat de conservació.

L'enterrament 2 (fig. 10) era una fossa simple, de 25 cm d'amplada i 20 cm de fondària màxima. En desconeixem la llargada total, donat que se li superposava, a l'est, la graonada d'accés al presbiteri actual, de manera que només en vam poder documentar els 60 cm més occidentals. Contenia un enterrament infantil, de 60 cm de llarg des de la part superior del crani fins als fèmurs (inclosos); la resta continuava per sota del graó. L'individu, mal conservat, estava disposat en posició decúbit dorsal, amb els braços estirats al costat del cos i el crani recte.

L'enterrament 3 (fig. 11) estava situat a l'est i a uns 40/45 cm d'un dels contraforts que sostenien el vell absis. Malmès a l'oest per un forat de pal, era de dimensions molt petites, atès que pertanyia a un enterrament infantil, presumiblement

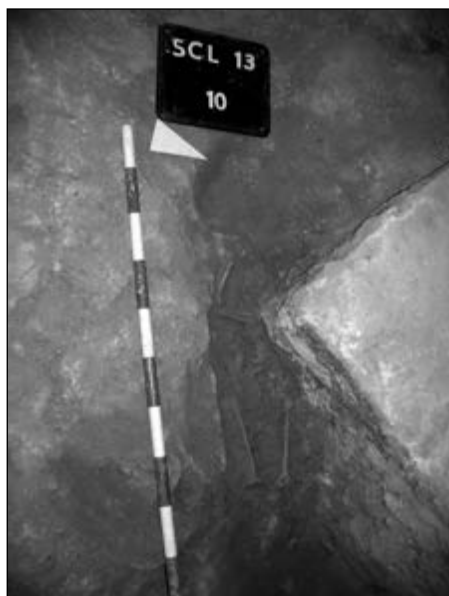

Fig. 12. Enterrament 4.

Fig. 13. Enterrament 5.

perinatal. L'esquelet que s'hi va localitzar, al qual li mancava el crani, mesurava tan sols 40 cm de llarg, estava dipositat en posició decúbit dorsal, amb els braços estirats al costat del cos.

L'enterrament 4 (fig. 12) s'ubicava 120 cm a l'est de l'absis de la capella antiga i en part sota el fonament d'un dels pilars de l'església moderna, que el va afectar lleugerament. Documentat només de manera parcial, malmès per l'esmentat pilar, presentava una amplada de 28/30 cm i es conservava en una longitud de 60 cm, tot i que li mancaven els dos extrems. L'esquelet, incomplet, havia perdut bona part del crani i la part inferior de les cames, i es tractava d'un infant, atès que mesurava 60 cm des de la part superior de la caixa toràctica fins a les epífisis distals dels fèmurs. Dipositat en posició decúbit dorsal, tenia el braç dret flexionat sobre les costelles.

L'enterrament 5 (fig. 13) estava situat a l'interior de la nau de l'església antiga, prop d'un dels murs laterals, i es trobava malmès al seu extrem NW, on hi havia la capçalera, pels dos retalls posteriors. Es tractava d'una fossa simple, de poca fondària (10 cm), d'una amplada de 30 cm i una llargada conservada de 100 cm (amb el benentès que li faltava la capçalera). L'esquelet estava en bon estat de conservació, malgrat faltar-li el crani i l'húmer dret, destruïts pels esmentats retalls. Dipositat en posició decúbit dorsal i amb el braç dret flexionat sobre les costelles, es tractava d'un individu infantil atès que mesurava 76 cm de llarg des de l'espatlla esquerra fins als peus.

Fig. 14. Enterrament 6.

Fig. 15. Enterrament 7.

L'enterrament 6 (fig. 14) estava situat entre les tombes 5 i 7 i era de molt petites dimensions, ja que es tractava d'un enterrament perinatal. Tenia una llargada de 47 cm i, tot i el seu deficient estat de conservació, es podia veure que estava en decúbit dorsal i tenia les cames lleugerament flexionades.

L'enterrament 7 (fig.15), finalment, estava situat just al centre i a la part de davant de la nau de l'església antiga. Es tractava d'una fossa simple, de planta rectangular amb els angles arrodonits i d'unes dimensions de 196 per 66 cm, per una fondària d'entre 30 i 36 cm. Es trobava retallada a l'oest per un forat de pal, i les restes humanes del seu interior van aparèixer en molt mal estat i considerablement remenades, possiblement arran de l'afectació de la tomba pel forat esmentat i per les obres de construcció de l'església nova. No conservava cap tipus de coberta. La seva ubicació en un lloc preferent de l'espai de la nau antiga fa pensar que hauria pertangut a un personatge d'una certa rellevància per al santuari, però ara com ara no se'n tenen dades.

Llevat de l'enterrament 1, una tomba antropomorfa i datable en època altmedieval, de la resta d'inhumacions en desconeixem la cronologia precisa. En tot cas, hem de considerar que els enterraments 1 a 4, per la seva ubicació i orientació, han de pertànyer a un mateix entorn cementiri i, per tant, és molt probable que calgui datar-los als segles IX-X. De les altres tres inhumacions només podem dir que foren efectuades mentre l'església antiga va estar en funcionament, és a dir, entre els segles IX-X i XVIII, sense més precisions.

Resumint, doncs, podem considerar amb força garanties que ens trobem davant d'un conjunt que hauríem de datar entorn el segle X, sobretot degut a la combinació d'una església amb absis en planta de ferradura⁵ associada a una necròpolis amb, almenys, una tomba antropomorfa⁶.

2. *In loco erroris et vasta solitudine?*

Les desaparegudes vil·les romanes del litoral

Com ja hem avançat, és un fet ben documentat que l'actual santuari de Santa Cristina de Lloret fou aixecat al segle XVIII sobre una ermita anterior. Aquest primitiu edifici ja existia l'any 1354, segons un document on s'autoritza a recaptar almoines “per a una determinada capella en honor del màrtir Sant Jordi i de les santes verges Cristina i Llúcia”, i la situa a la parròquia de Sant Romà de Lloret, en l'indret anomenat Vilarnau. Un document posterior, del 1376, especifica que al terme de Lloret hi ha una capella sota l'advocació de Santa Cristina *in loco erroris et vasta solitudine*. El topònim Vilarnau desapareix, tot i que tornarà a sortir més tard, transformat en Vallarnau⁷.

Que en una data tan tardana com el 1376 Santa Cristina estigués encara ubicada en un “indret perdut i de gran solitud” deixa entreveure un litoral que, a l'edat mitjana, va ser generalment defugit per la població a l'hora d'establir-s'hi sòlidament. Centrant-nos en la costa de l'actual comarca de la Selva, en aquest mateix segle XIV la trobem erigida de fortificacions i torres (castells de Blanes, Lloret i Tossa, torre de Pola), de poblacions ben fortificades (Tossa a partir de finals del segle XII) o de petits nuclis emergents que només a partir d'ara s'aniran consolidant. Blanes no té parròquia pròpia fins el 1319, i l'església parroquial d'un nucli portuari de Lloret que tot just al segle XIII comença a formar-se arran de mar, no deixarà l'interior del terme fins el segle XVI. Enmig d'aquest panorama no costa massa imaginar-se aquella petita ermita de Santa Cristina, solitària i encimbellada sobre uns penyasegats més feréstecs que mai.

Si tanmateix retrocedim uns segles, el contrast que ens ofereix aquest panorama de solitud respecte a l'època romana és contundent. Aturem-nos al segle I dC: a la ciutat de *Blandae* l'acompanyaven un seguit de vil·les i d'establiments rurals, tots abocats o ben a prop d'un mar que, a diferència dels segles posteriors, era aleshores via de comunicació i font d'intercanvis de tota mena: Sant Francesc, la mateixa Santa Cristina, Fenals, Sant Quirze, la que va generar la necròpolis dels Avellaners

5 Les esglésies amb absis en planta de ferradura són molt habituals en el pre-romànic, al segle X preferentment, tot i que hi ha alguns temples romànics, d'època posterior, que també en tenen. Cf. sobretot, BARRAL, X. *L'art pre-romànic a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1981.

6 Una visió recent de conjunt de l'evolució de les necròpolis altmedievals a Catalunya la trobem a: MOLIST, N.; RIPOLL, G. (eds.): *Arqueologia funerària al nord-est peninsular (segles VI-XII)*. Monografies d'Olèrdola, 3. Barcelona: MAC-Olèrdola, 2012, 2 vols.

7 PALAUDELMAS, S.: *Santa Cristina...*, cit., p. 19 i 21. Més recentment, s'ha posat de manifest que ja els anys 1317-1320, un capbreu esmenta “La serra de Santa Crestina” (MALLORQUÍ, E.: *Pagesos i homes de mar de Lloret. Estudi i edició del capbreu de la Pabordia de Novembre de 1317-1320*. Col·lecció Es Frares, 14. Lloret de Mar: Ajuntament, 2014, p. 46).

de Can Sala, la Montgoda, Can Juncadella, Llorell, Mas Carbotí, Ses Alzines, els Ametllers... I la llista, amb tota seguretat, encara no és tancada, tot i que hem de reconèixer que, malauradament, de molts d'ells en sabem ben poca cosa certa⁸.

De fet, un dels motius de la nostra intervenció arqueològica de l'any 2013 a Santa Cristina fou la possibilitat que les obres poguessin afectar, precisament, la hipotètica vil·la romana que fa anys que s'especula que podria haver-hi, en el mateix indret, segons apunten diversos materials arqueològics d'època romana republicana i altimperial que s'han recollit en superfície per aquells entorns⁹. No s'hi ha localitzat per ara cap estructura ni s'hi ha efectuat mai cap intervenció arqueològica que permeti concretar de quin tipus de jaciment provenen aquests materials, tot i que la hipòtesi d'una vil·la és la més probable. En tot cas, l'indret està catalogat a l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya i, segons les directrius del Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arqueològic de Lloret de Mar, està catalogat amb el nivell de protecció 2, que comporta la realització de cales o sondejos arqueològics davant de qualsevol possibilitat de moviment de terres, per certificar o descartar la possible existència d'aquest probable jaciment d'època romana a l'indret afectat per les obres.

La nostra intervenció no va aportar cap informació en aquest sentit, ja que –fora d'un petit i únic fragment de ceràmica romana del tipus Terra Sigillata Brillant (segles IV-V dC)– no va aparèixer absolutament cap vestigi anterior a l'alta edat mitjana. La documentació efectiva del jaciment romà de Santa Cristina, per tant, haurà d'esperar, tot i que els indicis que en tenim no ens han de fer dubtar de la seva existència.

Un buit immens

En tot cas, en la investigació de la història particular del territori que avui conforma el terme de Lloret de Mar teníem fins ara un buit immens, que abastava tota la segona meitat del primer mil·lenni després de Crist, a grans trets de l'any 500 a l'any 1000. Si les troballes de materials arqueològics en superfície com les que hem esmentat més amunt permetien (i permeten encara) aventurar-se amb la visió d'una època romana ben activa arran de mar fins al segle V, encara que fos sense poder entrar en gaires detalls, seguia després un silenci total, un buit tant arqueològic com documental, que s'allargava fins el primer esment d'un indret anomenat *Loredó* en un pergami de l'any 966¹⁰.

Només Sant Quirze, es deia, podia constituir la baula que unia el Lloret romà amb el medieval. Les restes de construccions i d'enterraments que hom ha documentat sota aquesta església situada entre Lloret i Fenals, a 1 km de la costa, han

8 La darrera visió general sobre la costa selvatana en època romana la trobem a: FIGUERAS, N. i LLINÀS, J. (coord.): *Història de la Selva*, Girona: Diputació de Girona, 2011, p. 169-185.

9 NOLLA, J.M., i CASAS, J.: *Carta arqueològica de les comarques de Girona*. Girona: C.I.A.G., 1984, p. 206. A.A.D.D. *Carta arqueològica de la comarca de la Selva*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1990, p. 85.

10 El "*termino de Loredó*" hi apareix com a límit occidental de la vil·la de Tossa, cedida l'any 966 pels marmessors del comte Miró de Barcelona i Girona al monestir de Ripoll.

Fig. 16. Vista general de les excavacions realitzades a Sant Quirze l'any 2012.

Fig. 17. Un dels enterraments de Sant Quirze.

alimentat la hipòtesi de l'existència en aquest indret d'un temple paleocristià, precedent directe de l'actual, al voltant del qual hi hauria sorgit un cementiri¹¹. Una petita intervenció arqueològica efectuada l'any 2012 molt a prop de les parets de migdia de l'església (figs. 16 i 17) evidencia que –com a mínim– cal deixar en suspens les hipòtesis tradicionals entorn d'aquest interessantíssim jaciment, que caldrà en bona part reinterpretar quan es tingui l'oportunitat de tornar-hi a realitzar excavacions arqueològiques. El principal motiu de dubte l'han donat les datacions per radiocarboni efectuades en algunes de les restes humanes que s'hi van localitzar en aquesta darrera campanya, que va consistir en la realització de dos sondejos al costat sud de l'ermita, a uns 5 metres aproximadament de distància dels seus murs perimetrals, i que van permetre posar al descobert una part de necròpolis i d'altres estructures i nivells arqueològics d'època diversa¹².

En total foren cinc els enterraments documentats. Quatre es trobaven en el sondeig 1 (situat al sud-est de l'ermita) i la cinquena, molt malmesa, en el sondeig 2 (situat al sud-oest de l'ermita). Les quatre sepultures (EF 1, EF 2, EF 3 i EF 4) documentades en sondeig 1 corresponien a enterraments en fossa, mentre que la tipologia de la del sondeig 2 (EF 5) no es va poder definir.

Totes cinc estaven orientades d'oest a est amb el cap situat a l'oest, com correspon la tradició cristiana, i sense cap tipus de coberta, almenys no conservada. Tant l'EF 2 i l'EF 4 mostraven una fossa de grans dimensions tenint en compte

11 NONELL, C., "Excavaciones en Lloret de Mar", *Noticiario Arqueológico Hispánico*, XIII-XIV, 1971, p. 247-256. DOMÈNECH, J., "La petita història de l'arqueologia a Lloret de Mar", dins PONS, E.; TOLEDO, A.; LLORENS, J.M., *El recinte fortificat ibèric de Puig Castellet (excavacions 1975-1980)*. Girona: C.I.A.G., 1981.

12 LLINÀS, J. *Sant Quirze (Lloret de Mar, la Selva)*. Memòria d'excavació inèdita, 2012.

les mides dels esquelets. En el cas de l'EF 4 hi havia una estructura de pedres a l'interior de la fossa que falcava el cos del difunt.

Presumiblement, aquests enterraments pertanyien a un mateix moment. Les esmentades anàlisis de datació per radiocarboni, realitzades en l'esquelet de l'EF-4, el van situar en època altmedieval (finals del segle VIII-segle IX).

A banda, l'any 2007 es van localitzar les restes d'un dipòsit romà del segle II dC en obrir-se el carrer Xino Xano, que cal afegir a la contínua troballa de material romà en aquest entorn, un material que potser es podria relacionar amb les estructures anteriors a l'ermita trobades en campanyes d'excavació antigues¹³.

En tot cas, tenim més evidències, tant del poblament de l'indret en època romana com de l'existència d'una necròpolis altmedieval, en tot cas anterior al primer esment documentat de l'ermita de Sant Quirze, que data de l'any 1079. No hi ha dubte que una excavació en extensió de tot aquest indret permetria aclarir molts aspectes de la dilatada història del jaciment de Sant Quirze de Lloret.

Tornem al buit. Aquestes evidències trobades a Sant Quirze, conjuntament amb les de l'església primitiva de Santa Cristina, omplen parcialment aquest període fosc de la història de Lloret, entre finals del segle VIII i el segle X. Però el buit el continuem tenint perquè l'església vella i el cementiri de Santa Cristina tampoc tenen connexions provades amb el suposat jaciment romà que hi ha en el lloc, i les darreres excavacions a Sant Quirze tot i el seu abast reduït, desdibuixen més que no avalen la hipotètica basílica paleocristiana que en el seu moment es va dir que precedia el temple actual. Amb seguretat, el que tenim de moment a Sant Quirze és un assentament romà que arriba de moment fins al segle III i un cementiri medieval que, estirant enrere, el podem portar de moment a finals de segle VIII. Sigui com sigui, la baula de Sant Quirze, sense desaparèixer del tot, es debilita a l'espera de noves i imprescindibles troballes en aquest indret.

Quan Lloret pertanyia a Maçanet.

Finalment, un fet que ha estat determinant a l'hora d'imaginar un Lloret quasi buit entre l'època romana i la feudal és que el 14 d'octubre de l'any 1001 el comte de Barcelona Ramon Borrell lliurés a Sunifred, vescomte de Girona, l'alou de Lloret després de segregarlo del de Maçanet de la Selva¹⁴.

La pertinença de Lloret a un terme centrat a Maçanet avalava i justificava en bona part el buit documental i arqueològic que se'ns presentava entre els segles V i X. És molt probable, això sí, que el despoblament que va suposar l'abandó de les vil·les romanes costaneres fou d'un abast tan gran que les seves terres van haver de vincular-se a un centre de poblament situat uns quants quilòmetres a l'interior, a

13 LLINÀS, J.; MERINO, J. *El patrimoni de la Selva*, vol. 2. Santa Coloma de Farners: Consell Comarcal de la Selva, 1998, fitxes 297 i 322. LLINÀS, J. "Intervenció arqueològica a Sant Quirze (Lloret de Mar, la Selva), IX Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona. L'Escala-Empúries, 2008, p. 325-328.

14 PONS GURI, J.M. "Document del vescomte Seniofred de Girona. Un crebantament de comanda i l'esmena per mitjà d'una insolutumdatació", a PONS GURI, J.M., *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Barcelona: Fundació Noguera. Vol. 3, 1989, p. 17-30.

Maçanet de la Selva. L'indret precis és el jaciment conegut com l'Hort d'en Bach, una vella vil·la romana que, aquesta sí, sabem que va sobreviure a la caiguda del món romà, que va continuar funcionant durant tota l'alta edat mitjana i que va acabar centrant un territori que, a grans trets, abastaria els actuals municipis de Maçanet, Vidreres i Lloret de Mar¹⁵.

En aquest context, com hem d'interpretar les troballes arqueològiques del desembre del 2013 a Santa Cristina? Queda clar que l'existència d'una església i d'un cementiri de l'alta edat mitjana en aquest indret ens ha de fer replantejar en part la visió tan desoladora del Lloret d'aquella època que teníem fins ara. Que al segle X hi hagués una església i un cementiri a Santa Cristina és un indicatiu que l'indret no era en aquell moment tan solitari.

Les hipòtesis poden anar en dues direccions. En primer lloc, podríem aventurar-nos a suposar que la vil·la romana de Santa Cristina, com a Maçanet i com a tants altres indrets, hauria tingut continuïtat més enllà del segle V sota una nova forma d'assentament. Els darrers anys, la investigació històrica i arqueològica està començant a configurar les principals pautes del poblament que, arreu del país, substitueix el sistema romà¹⁶.

Entorn del segle V les sòlides i extenses vil·les romanes bastides amb parets de pedra i morter de calç i cobertes de teules deixen pas a una multitud de petits assentaments rurals escampats per tot el territori, de construcció sovint molt precària, feta a base de parets de pedres lligades amb fang i cobertes vegetals. La sort de les velles vil·les és diversa, atès que –tot i que n'hi ha moltes que desapareixen, especialment a la zona litoral, que és la que aquí ens interessa–, d'altres continuen funcionant sota aquests nous paràmetres. Aquest fou el cas de l'antiga vil·la de Maçanet, que ja hem vist que generà una església al costat, i també podria haver estat, per què no, el de Santa Cristina.

Tanmateix, com ja hem comentat, l'excavació de Santa Cristina no va documentar cap evidència d'època romana. És a dir, que l'església i el cementiri associat són originalment estructures pròpies de l'alta edat mitjana. L'associació amb una vil·la romana precedent i amb un hipotètic hàbitat que hauria succeït a la vil·la a partir del segle V l'hem de deixar de moment aparcada a l'espera que futures recerques arqueològiques, si s'escau, permetin dir-ne alguna cosa més.

Mirem-ho, doncs, d'una altra manera. Independentment del fet que funcionés o no encara al segle X la vella vil·la romana, podem assimilar l'existència d'aquest petit lloc de culte localitzat a Santa Cristina a la gran quantitat d'indrets semblants que va generar el procés d'ocupació, un cop assegurada i consolidada la conquesta carolíngia, de les zones de l'interior, del prelitoral i del litoral de la Catalunya Vella

15 LLINÀS, J.; MONTALBÁN, C. RAMÍREZ, A.; SUREDA, M. *L'Hort d'en Bach (Maçanet de la Selva), del segle II aC a l'any 2000*. Estudis i Textos, 7. Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans, 2000.

16 Una visió general la trobem a: ROIG, J. Asentamientos rurales y poblados tardoantiguos y altomedievales en Cataluña (siglo VI al X), a QUIROS, J.A. ed. (2009) *The archaeology of Early Medieval Village in Europe*, Vitoria, p. 1-41. També remarquem FOLCH, C. *Els territoris del nord-est de Catalunya durant l'Alta Edat Mitjana, segles VI-XI dC: organització territorial i arqueologia del poblament*. Tesis doctoral inèdita. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2012, p. 421-571.

per part de població emigrada preferentment de les valls pirinenques, on s'havien refugiat durant els temps difícils de les invasions, conquestes i reconquestes. Aquest important moviment migratori estava protagonitzat, sobretot, per petites famílies pageses que s'establien en aquells territoris poc poblats, fins aleshores enormement insegurs, artigaven els boscos convertint-los en camps i pastures, bastien el seu petit mas i, gràcies al sistema de *l'apprisio*, esdevenien propietaris de l'explotació si al cap de 30 anys encara hi romanien¹⁷. En la documentació escrita, que ja comença a aparèixer, és habitual que aquests nous assentaments s'anomenin “vilars” (*villares*). Aquests vilars acompanyaran a partir els assentaments sorgits de les antigues vil·les romanes, que encara funcionaven i que com a tals (*villae*) són esmentades en els documents. Molts d'aquests vilars s'identificaven amb un antropònim generalment d'arrel germànica, segurament el nom del cap de família, i això ens porta a tenir en compte, amb totes les reserves que calgui, el topònim “Vilarnau” (vilar d'Arnau?) que apareix en els pergamins del segle XIV referits a Santa Cristina. La hipòtesi és suggeridora, certament, però per ara no pot passar d'aquí.

Esdevingué habitual que les diverses famílies que s'havien assentat en un determinat territori acabessin establint un indret col·lectiu per enterrar-hi els seus difunts i per bastir-hi, moltes vegades amb les seves pròpies mans, una petita església. Algunes ocasions es van trobar que aquest indret ja existia feia segles, a l'entorn del que quedava d'alguna antiga vil·la romana i fou reaprofitat. D'altres vegades, en canvi, va caldre bastir-lo de nou en un lloc despoblat i sembla que aquest va ser el cas de Santa Cristina.

Quelcom semblant degué passar a Sant Quirze. Cal una documentació arqueològica exhaustiva d'aquest interessant indret per constatar fins a quin punt l'església actual és o no continuadora d'una església més antiga, i si aquesta darrera va poder sorgir enmig d'una vil·la romana o d'un hipotètic assentament que en seria continuïtat a partir del segle V. No ho sabem. Sigui com sigui, no seria estrany que als segles IX i X Sant Quirze fos el centre d'una altra comunitat humana de característiques semblants a la que va generar Santa Cristina.

Fora de Lloret, fem ara un incís per esmentar un altre jaciment de recent documentació que ens ajuda a dibuixar una mica més l'estructura del poblament altmedieval del vell terme de Maçanet i que no està relacionat de cap manera amb un assentament romà anterior. El trobem sota les estructures feudals del castell de Sant Iscle de Vidreres, on les troballes han revelat que la fortificació dels vescomtes de Cabrera va ser construïda al segle XII sobre una necròpolis de l'alta edat mitjana que fou en part destruïda, però de la qual ja se n'han pogut recuperar per ara 35 enterraments (fig. 18). Al costat dels enterraments, algunes troballes aïllades i disperses, com petits estrats amb ceràmiques dels segles IX i X i materials significatius com teula plana de tradició romana o algun fragment

17 Aquest procés històric ha estat a bastament descrit per historiadors com Pierre Bonnassie, Ramon d'Abadal i Josep Maria Salrach, entre altres. A nivell selvatà tenim la visió d'Elvis Mallorquí a: FIGUERAS, N. i LLINÀS, J. (coord.): *Història de la Selva*, cit., p. 231-244.

Fig. 18. Vista d'una part de les fosses d'enterrament trobades al castell de Sant Iscle de Vidreres.

de mosaic tessel·lat policrom, deixen entreveure la possibilitat que, al costat del cementiri, com no seria gens estrany, hi hagués hagut una església potser destruïda posteriorment pel castell (que –això sí– n'hauria continuat el culte en la seva capella castral) o potser soterrada en algun sector encara pendent d'excavació¹⁸.

Va prenent cos així un panorama que ens ajuda a conèixer lleugerament la distribució del poblament altmedieval del vell terme de Maçanet-Vidreres-Lloret, que fins ara ens era totalment desconeguda. Santa Cristina, Sant Quirze i Sant Iscle, conjuntament amb la vella vil·la romana de l'Hort d'en Bach, serien als segles IX i X el que podríem anomenar els centres d'unes petites parròquies embrionàries que ens permeten començar a esbossar el mapa de l'organització del poblament en un moment fins ara tan mal documentat¹⁹.

I si el coneixíem malament és també perquè al segle XI, de la mà de la feudalització, es van produir en aquest terme de Maçanet uns canvis de gran magnitud que

18 Les dades més recents les trobem a: LLINÀS, J. "Excavacions arqueològiques a castell de Sant Iscle (Vidreres, la Selva). Campanyes 2014 i 2015, *XIII Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. Banyoles, 2016, p. 297-303.

19 Sobre l'origen de les parròquies a les comarques gironines destaquen els capítols introductoris de la tesi doctoral d'Elvis Mallorquí, publicada el 2011: MALLORQUÍ, E. *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII-XIV*. Col·lecció Estudis, 59. Barcelona: Fundació Noguera, 2011 (esp. p. 63-84).

el van liquidar. Per una banda, ha quedat provat que l'església de Sant Llorenç de Maçanet va sorgir a redós de la vella vil·la de l'Hort d'en Bach i va acabar generant una cellera que originà el nucli urbà actual, en un exemple clar de continuïtat de poblament entre l'època romana i la feudal. Per altra banda i de manera paral·lela, Maçanet va perdre el seu gran terme, quan se'n van desprendre els territoris de Vidreres i de Lloret. El primer va prendre cos a partir de la parròquia de Sant Maria (documentada el 1066) i del terme del castell de Sant Iscle. Lloret, com ja hem vist, va separar-se de Maçanet l'any 1001.

Unes dècades més tard, sota el domini feudal de la senyora Sicardis de Lloret, néta del vescomte Sunifred, es va bastir el castell de Lloret i es va delimitar la parròquia de Sant Romà (any 1079) aproximadament tal i com avui la coneixem. En aquest moment fou quan els cementiris van desaparèixer de Santa Cristina i de Sant Quirze, que van passar a convertir-se en simples ermites i que potser per això van esdevenir –una mica més– uns indrets perduts i de gran solitud.